Про похід на Чорне море

Богуслав Чермак

Про похід на Чорне море.[1]
Богуслав Чермак.
Альманах "Рух", 1868.
Пер. з чеськ. Вадим Дупанов, 2026.
O výpravě na černé moře. Bohuslav Čermák. 1868.

Іскри червоні вогонь розкидає
степом широким, Ногайським простором[2],
коло вогню три молодці хоробрі,
сіли вони на зеленій траві,
м'яко сидіти на травці зеленій
після мандрівки далекій козацькій.
А як посіли вони відпочити,
та й карабелі[3] важкі відіпнули,
три довгі списи на землю поклали,
трійко потертих сідел поскладали,
троє тих сідел для трьох коней баских,
трійко коней, троє крил юнакових.
Іскри червоні вогонь розкидає
степом широким, Ногайськім простором,
коло вогню три козаки хоробрих,
три козаки кожний з свого козацтва.
Перший козак з України широкій,
другий козак, той із синього Дону,
третій козак, що старий осавуле,
був осавулом січі Запорізькій.
Був отаманом молодців він царських,
був він із ними у самому Криму,
і у Стамбулі був, і у султана,
був він послом од царя московитів.
А коли служба вже стала не мила
тяжкая служба козаку вольному,
до Запорізькой поїхав він січі,
взяв за дружину він люльку-буруньку[4]
і тую славу свою молодецьку.

Перший молодик хоробрий питає:
"Ти розкажи нам, милий осавуле,
як ти здоровим з-за моря вернувся,
як там було побратимами козацьким?
Як ви на чайках по морю ходили,
як у містах ви турецьких гуляли,
чи був вернувся отаман славетний,
чи повернувся Петро Конашевич?
Розповідь свою повів осавуле:
"Вам розповім все що сам я там бачив,
і що почув від молодців хоробрих,
про побратимів Січі Запорізькій
і про все наше козацтво про славне.
Тільки мені ви дозвольте, старому
члени свої заніміли розправить,
і відпочити, та губи вмочити. —
На голові моїй ще печуть рани
рани важкі од турецької шаблі
пан тої шаблі роззброєний мною
Варна йому спочивальнею стала;[5]
плакати по нім буде сивая мати,
плакати будуть чорнобровиї жони,
жони вродливі, прекрасні дівиці."
І відпочивши старий осавуле
стомлені члени зомлілі розправив
солодким вином омочив свого рота,
з Кіпру вином, з Каффи[6] білої взятим,
потім він скинув кунтуш із раменів[7],
люльку-жону свою милу одклавши,
друзям історію став повідати:[8]
"Вийшло там сонечко, жаркеє сонце,
хмари йшли сиві за ним, білоглаві
що на високім на небі летіли,
а по морям по далекім-далекім
чайка струнка отамана славетного,
зграя за нею човнів білокрилих.
Сто молодих там на кожній козаків,
сто козаків, є сто списів в ній бистрих,
сто є в ній списів, карабель є важких сто,
сто і для стрільби готових рушниць.
Ліку не було гарматам козацьким,

Шість їх несе кожна чайка у лоні,
в кожній по стократ свинцю є важкого,
зброї здобутої іншої вдосталь.
Чайки летіли по гладі по темній,
наче лелек пролітала би зграя,
пурхають з хвилі на хвилю блискучу,
наче по степу кониськи[9] танцюють.
Се і не дивно, бо на кожній гребці всі
добрі козаки Вкраїни великій,
Січі сини з самого Запоріжжя,
Донці завзяті од синього Дону,
із отаманами їх курінними
та із хоругвами війська свого.
Чайка найбільша з усіх, сивочола,
білий орел де розкрив свої крила
а під орлом тим, знаменом козацтва,
сотні зо три запоріжців хоробрих,
Сам Конашевич у них на чолі, Петр,
і зі всією своєю старшиной.
Та мовчазний він тепер, невеселий
славний отаман обох Україн;
то він присяде, то люльку запалить
димом тій люльки короткій козацькій
мовби хмариной чоло своє горде
від свого війська похмуро ховає,
потім він дивом про все забуває,
коли задивиться в море безкрає,
аж йому гасне та подружка мила,
вуса собі вже підкручує темні,
крутить головою і знову зітхає —
задум важливий його серце займає.
Дивніі речі отаман великий
в думці своїй він карбує сміливо
дивніі речі, події прийдешні,
туркам-турчинам долі лихії,
славу-славетну для всього козацтва.
Молодці часом до пляжів зелених
Криму далекого погляд звертають
той що простягся за степом широким
де їх хатини стоять, молодецькі.
Тужно козакам їм там без соколів,

тужно без воронів чорноголових,
тужно без швидкого коня баского,
тужно без січі де їх побратими.
Коли по дому їх туга діймає,
хлопці до пісні ладяться юні.
Кобзи співають на сотнях байдаків
слідом за кобзою тисячі гласів
рідної думи, ті думи козацькі
до України милої линуть
так що від туги заропотять води,
води далекого Чорного моря
аж у печалі розлинуться плачем,
хвилями шумними темно-похмурими.
Тиша панує в чайках білокрилих,
та знов веселощі гучно лунають
мовби у степ обернулося море
а ті човни — у низькі хатки рідні.
Хвилі байдаки сім днів та й гойдали
сім днів і сім темних ночей до ранку,
коли вже восьмий розвиднився ранок,
вежі золочені бачать Стамбулу,
башти високі мечетей турецьких
та вежу білу Софійського храму,
храму святого усіх християнів:
чайки тут разом усі зупинились,
стали до шику півколом красивим,
як наказав їм отаман славетний,
як розказ дав їм Петро Конашевич.
А як півколом красивим постали,
білі вітрила легкі позгортали,
кинули якір важкий до глибини,
сонця заходу у морі чекали.
А коли ж сонце забарвило воду
в сяйві червоному порозчинялись
в золотих струменях біля білого міста
міста Стамбула, що знане палацом,
прудко ті якорі з дна підіймають,
білі вітрила вітрам підставляють.
Дмухає вітер у них, вітерець,
що по далеких розгулявся водах
аж до барвистого зеленого берега

до берегів золотих Царгороду.
А той прекрасний берег Царгороду,
Волги ріки берегів красивіший,
моря Азовського він чарівніший
моря, що біля степів широчезних.
Тисячі дерев зелених ростуть там
з листями їх шепотілися вітри
золотом з заходу їх сонце цілує,
сріблом вночі потім — місяць бліденький.
На тисячах, що ростуть там, кущів охайних
з мирти, троянд, калини біленькій,
сидять птахі в них солодко співучі
серед тих квіток солодко пахучих,
лише їх пісня журби солов'їна
далеко чутна, за обрій лунає.
Серця юнацькі від неї зітхають,
палко цілунком уста запечатав,
дівчин турецьких уста молодії,
і молодих тих турчинів безвусих
в звабних альтанках Стамбула різьблених,
і у човнах пишних, рожевовітрилих.
Людно там на водах темнобарвних,
людно на схилах морських берегів,
а найлюдніше на дворі султана
у прерозкішних палатах багатих.
У найбагатшій на рожевому килимі
сам падишах там на ньому розлігся.
П'є він собі крижаного щербету,
каву він п'є та й чубук собі курить.
Коло нього можновладці державні,
аги[10], каліфи[11], паші[12] та візири[13]
голови їхні покірно зігнуті
службою рабською волі султана,
вельми від цього султан бо радіє
надо своїми рабами злиденними.
А як веселий — солодкі п'є вина
співи рабинь любить чути довкола
під акробаток дикії танці,
золотом вкриті цимбали їм грають.
Солодким коли розбуян вином він,
то по сералях гуляє прекрасних,

дикий танок йому голову кружить
кружить, до розкоші іншої жене.
Так він щодня, всіх султанів найвищій,
думки про працю від себе відганяє,
дарма марнує хвилини безцінні
в тих вечорах милокрасних й бездільних.

Вийшов вже місяць, блідий місяченько
срібло молочне в ночі розсівати,
золоте сяйво сестер своїх милих,
милих посестриць, товаришок милих.
З ними ходив він по небу широкім,
з ними він всі чисті води обходить,
вийшов же тільки до Чорного моря,
враз привітав він чайки козацькі
ті що прямують до златого Стамбулу.
Давши в супровід їм хвилю попутню,
двічі чола цілував їм на щастя,
нічкою темною вкрив своє личко,
із златоволосой ріднею всією.
Тиша панує у місті у білім,
тихо у гавані міста красивій
тиша на човнах припнутих турецьких,
і на галерах струнких венеційських,
і лише десь ніби пісня тужлива,
що над водою лунає здалека,
та шум вітрил байдаків тих далеких
наче орел білий крилами маше.
Знову і знову вогонь вилітає,
небо горить, запалало і море,
човни турецькі всі разом палають.
Жерла гармат загули, засичали
над моря Чорного простором вільним,
чайки козацькі загуготіли.
Прудко до берега всі позлітались,
до берегів Царгороду прекрасних,
і з них на ноги міцні козацькі
молодці смілі на берег вистрибали.
Знову і знову вогонь вилітає,
сотні вогнів враз вночі полетіли
сотні вогнів до златого Стамбулу —

в полум'ї сотні турецьких домівок.
Вибіг з покоїв султан з переляку,
дрантя з кафтану на себе вдягає,
очі його сяють страхом і люттю,
кров на обличчі, а губи поблідли.
Лає гяурів[14] він, падишах знаний,
жінок кляне, на собі рве волосся,
агів усіх, усіх паш та візирів,
лає пророка свого, Магомета.
Знову підскочив, як топне ногою,
що аж зомліли турецькі візири
всіх яничар закликає до бою,
кличе до бою всіх турків-турчинів.
Миттю по місту розбіглись по темнім
аги, паші і візири — султана
грізного слуги, всі ті яничари[15]
слідом за ними по вулицях бігли.
Б'ють у литаври, гучні барабани,
прапор турецький звивається вітром,
гул, наче буря вирує на морі,
крики "Аллах" люті містом вирують,
втім знов, немов би загримали громи,
"Богові слава" лунає козацьке.
В бою зійшлись юнаки молодії
із яничарами у бою швидкому,
лютими турками бою шаленім,
шаблями гострими бились сміливо,
річкой свинцевою, дощем вогняним
молодь на молодця в куряві душній.
Списи ламаються об лати залізні,
дзвін ятаганів жахливий лунає,
кришиться сталь, ятагани і списи
в герці шаленому, лютій забаві.
Бій той вирує на вулицях пишних,
довго лютує в мечетях прекрасних,
і в милокрасних садах тих турецьких,
кров'ю червоною шлях намальован.
В самому серці той битви – отаман,
разом із ним козаки всі хоробрі —
як сарани темна хмара спустилась
більше і більше збігається турків,

ясно блищить їхня зброя залізна
до грудей білих впинаючись гінко.
А як вже був отаман в небезпеці
вдарив тут постріл, за ним ще дванадцять,
з храму Софії, із серця Стамбулу,
пушки загули — легкі то козацькі,
з чайок принесли їх білокрилих.
Вражені впали турки-турчини.
"Богові слава" козаки гукають
п'ятсот козаків із Дону прибули
на комонах із стаєнь турецьких,
сам отаман на чолі у них їде,
юний отаман Іван Іванович.
Списи блискучі притиснув до коней
в'їхали миттю до турків-турчинів,
лави їх сильні та й враз розметали
вразили всіх, закололи списами.

Дев'ять пашів той отаман убив сам
дев'ять козаків бунчуки[16] здобули,
вже утікати турчини всі взялись,
та потурнаки[17] — яничари хоробрі.
А козаки українські за ними
січі сини, запоріжці славетні,
піками гострими гонять турчинів
турків женуть карабелею тяжкою
по всім Стамбулу, султанському місту.

Много загинуло славних козаків
від України далеко, від милій,
степу далеко, від рідної хати,
без домовини і без круків чорних.
Постріли тільки над ними лунали
сурми журливих пісень заспівали
лиш побратими сльозу обронили
в пісні тужливій прощальній козацькій.
Знову до чайок стрункіх стрибають,
що понесуть їх по морю широкім,
там де Дунай свої води приносить
а після них у вогнях та пожежах
златий Стамбул весь, султанове місто.

Знову по берегу Чорного моря
нового дня наші хлопці гуляють,
білі міста туркам з димом пускають,
здобичі много на човни складають,
човни-байдаки ті їх легкокрилі.
Знову здригнеться увесь Істамбул цей,
знову здригнеться земля оттоманів,
перед страшним він здригнеться розгромом,
перед юнацтвом, перед славним козацтвом.
Дарма лютує султан над султанами,
дарма пашів сиві глави рубає,
сміхом сміється отаман славетний
там на далекому синьому морі.
Аж тридцять днів козаки так гуляли,
аж тридцять днів глави туркам рубили
а на тридцятий день встало як сонце,
Бахчисарая побачили мури,
до берегів тих зелених пристали,
здобич з байдаків своїх виносили,
кращих тканин, що із шовка тонкого,
золотом вкритих шаблів з Дамаску,
хутро соболине і горностая,
сідла розкішні, вудила теж златом
вкриті, обсипані камнем коштовним,
много добра і коштовної зброї.
А коли здобич всю винесли з чайок,
білих коней своїх вкрили турецькими
в бою здобутими їх бунчуками,
в золотій хана Ґерая столиці,
милих братів розчесали, кониськів
в сідла скочили у Бахчисараї,
в сідла скочили й летіли додому.
Земля гуде під копитами коней,
далі і далі вона під копитами тане
далеко місто вже Бахчисарай,
лине до нього лиш тупіт глухий
думу ще цю українську в нім чутно."
Розповідь скінчив старий осавуле,
що з побратимами ходив до Криму,
та до султана самого в Стамбулі
ходив послом від царя московитів.

Розповідь скінчив, вино він допив, та
подругу милую він запалив, та
до відпочинку він підготував все
на тій траві, на траві зелененькій.
Довго ще з ним говорили обоє
про бойове своє славне минуле,
як тих татаринів швидко гонили,
їх потрощили, розвіяли всюди.

Їхній костер майже згас вже,
згасли яскраві іскри-жаринки,
очі їм ніч своїм сном затуляє
тим молодцям, трьом козакам хоробрим.

Примітки

[1] Твір містить багато анахронізмів, які станом на 1868 рік на території Австро-Угорщини просто могли не знати. Наприклад, описані події відбуваються на початку 17 ст. під час гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного, який на боці Речі Посполитої воював з московським царством, тому оповідач ніяк не міг ходити послом від московського, а тим паче "російського" царя. Але сам факт епічного твору, написаного чехом про Україну (із згадкою терміна "Україна" та козацтва, яке на той час вже не існувало) заслуговує поваги та уваги.
[2] Скоріш за все мова йде про ногайський степ, який зараз знаходиться на території Ставропольського краю. Хоча автор міг бути знайомим із ногайськими поселеннями на півночі Криму, куди ногайці були вимушені переселитися після карального походу армії Олександра Суворова на Кавказ.
[3] Карабеля – крива козацька шабля.
[4] Бурунька – коротка козацька люлька.
[5] Козацький похід на Варну відбувся 1606 року.
[6] Каффа (або Кефе) (суч. Феодосія) – найбільший порт спочатку Генуезців, а потім османської імперії до остаточного його руйнування російськими військами після анексії Криму 1783 р.
[7] Рамено – плече.
[8] Можливо, мова йде про вдалий похід козаків на Царгород 1615 року.
[9] Збільшувана форма до "кінь".
[10] Ага – офіцерський титул а Османській імперії.
[11] Каліф – ісламський правитель, який виконує духовне і світське керівництво відповідно до шаріату.
[12] Паша – високий титул в Османській імперії, приблизно відповідає губернатору чи генералу.

[13] Візир – титул чиновника вищого рагу в мусульманських монархіях, аналог міністра.
[14] Гяур – зневажлива назва іновірців у мусульман.
[15] Яничари – регулярна піхота Османської імперії, часто поповнювалась полоненими та підданими-християнами.
[16] Бунчук – штандарт полководця в Османській імперії та Війську Запорізькому.
[17] Потурнак – заст. зневажл. той хто потуречився, потурчився.